

PROFESOR MUDR. JOSEF ROČEK, VÝZNAMNÁ OSOBNOST ČESKÉ HYGIENY

PROFESSOR JOSEF ROČEK, MD, EMINENT PERSONALITY IN THE FIELD OF CZECH HYGIENE

JAROSLAV KOTULÁN

Masarykova univerzita, Lékařská fakulta, Ústav ochrany a podpory zdraví, Brno

SOUHRN

Profesor MUDr. Josef Roček (1887–1946), zakladatel a přednosta ústavu hygieny lékařské fakulty Masarykovy univerzity v Brně v letech 1921–1939, byl respektovanou osobností nejen na fakultě jako vzorný pedagog a autor rozsáhlé učebnice, ale i celostátně jako expert v oblasti hygieny vody (pitné i vod odpadových). Kromě soustavné pedagogické a vědecké práce věnoval též velké úsilí zdravotní výchově obyvatelstva. Založil Moravské hygienické muzeum, vydával měsíčník „Hygiena osobní, veřejná, sociální“. Ovlivňoval též činnost Státního zdravotního ústavu v Praze a celostátní zdravotní politiku. V závěru života, v prvních poválečných letech, byl těžce postižen nespravedlivým obviněním z kolaborace s německými okupanty.

Klíčová slova: historie hygieny, Česká republika, Josef Roček

SUMMARY

Professor Josef Roček, MD (1887–1946), founder and head of the Department of Hygiene at the Faculty of Medicine, Masaryk University (Brno, former Czechoslovakia) in the period 1921–1939, was a respected personality not only at the faculty as an outstanding teacher and scientist but also amongst the general public as a well known expert in water hygiene (drinking water supply, sewage disposal). Alongside his relentless educational and scientific activities he played a significant role in national health education. He founded the Moravian Hygiene Museum and edited the monthly “Hygiene – Personal, Public, Social”. He played a part in the development of the National Health Institute (Prague) as well as national health policy. Towards the end of his life, in the first post-war years, he suffered a false accusation of collaboration with German wartime occupants.

Key words: history of public health, Czech Republic, Josef Roček

<http://dx.doi.org/10.21101/hygiena.a1462>

Letos uplyne 70 let od úmrtí profesora MUDr. Josefa Ročka (*13. 10. 1887 Praha, † 30. 8. 1946 Brno), který v meziválečném období první republiky patřil k nejvýznamnějším postavám české hygieny. Jeho památka je neprávem opomíjena v hygienické obci i na brněnské lékařské fakultě. Přispěly k tomu nešťastné okolnosti v závěru jeho života.

Obr. 1: Josef Roček

Josef Roček (obr. 1) pocházel z Prahy, z rodiny advokáta na Královských Vinohradech. Absolvoval Lékařskou fakultu UK, na níž promoval v roce 1913. Již za studia pracoval dva roky jako demonstrátor, zprvu ve fyziologickém ústavu LF UK u prof. Mareše (kde úzce spolupracoval s prof. E. Babákem) a poté, od roku 1908,

v hygienickém ústavu zakladatele české hygieny profesora Gustava Kabrhela, kde od 1. 10. 1910 pracoval jako asistent. V tomto ústavu setrval v postavení asistenta i po promoci a od roku 1919 jako soukromý docent. Věnoval se zde zejména bakteriologii a sérologii. Po celou dobu první světové války byl vedoucím velkého mobilního epidemiologického laboratoria a hygienickým referentem různých velitelství rakousko-uherské armády. V roce 1919 habilitoval a absolvoval studijní pobyt v Pasteurově ústavu v Paříži u prof. R. Saburauda. Od studentských let publikoval, první práce již ve druhém ročníku lékařského studia jako demonstrátor fyziologického ústavu (1–3). V roce 1920 byl v návrhu na jeho profesuru, kromě časných prací, vydaných s prof. Babákem, i výběr dalších publikací (4, 5).

Po založení Masarykovy univerzity v Brně se čtyřmi základními fakultami v roce 1919 byly na fakultách postupně konstituovány jednotlivé ústavy. Především byli hledáni odborníci vhodní pro jejich vedení. Profesorský sbor lékařské fakulty v roce 1920 jednal o obsazení ústavu hygieny a dospěl k jednomyslnému názoru, že „z vědeckých pracovníků českých, na něž tou dobou lze

pomýšleti, nejvhodnějším kandidátem jest pan dr. Josef Roček, soukromý docent hygieny ...“. Již tehdy byl tedy zřejmě osobností známou a ceněnou. Roček nabídku ochotně přijal a k 1. 2. 1921 se stal přednostou ústavu. V tomtéž roce byl jmenován mimořádným profesorem, v roce 1926 pak profesorem řádným.

Počátky ústavu byly velmi skromné. Lékařská fakulta dostala pro teoretické ústavy budovu bývalých kasáren na Údolní ulici č. 53 a ústavu hygieny v ní bylo přiděleno 13 místností. Celý rok 1920 trvaly stavební úpravy této nevyhovující budovy, do nichž doc. Roček jako designovaný přednosta již zasahoval. Také personální vybavení bylo skromné. V prosinci 1920 Roček žádá děkanát o vypsání konkurzu na 3 místa: „asistenta, laboranta podúředníka a definitivního sluhu“. Již v těchto nelehkých začátcích se projevila Ročkova mimořádná činnost. O dva roky později, dle zprávy za rok 1923, měl ústav zvěřinec s 324 zvířaty, na 700 knih, provedeno bylo 916 zkoušek sérologických a 843 vyšetření krevních atd. Ani později počet pracovníků příliš nestoupl. Po většinu doby existence ústavu za první republiky to byli dva školští asistenti, třetí honorovaný z nadace T. Bati, dále jedna vědecká pomocná síla (student), dva demonstrátoři (studenti), zřízenec a uklízečka.

Výuku zahájil profesor Roček 15. 10. 1921 slavnostní přednáškou z hygieny obecné „Úkoly a význam hygieny“. Rozesílaly se tištěné pozvánky. Konala se za velké účasti, přišli zástupci všech brněnských vysokých škol i městských úřadů, aby si vyslechli nového profesora, o němž šla z Prahy zvěst jako o vynikajícím řečníkovi. Plně to potvrdil nejen na tomto shromáždění, ale i při všech dalších přednáškách ve výuce, na odborných fórech i ve svých četných vystoupeních osvětových.

Profesor Roček byl především výborným pedagogem, výuce hygieny (2 + 2 hodiny týdně) se soustavně věnoval. Vzhledem k tehdejšímu nedostatku vhodné české učebnice hygieny systematicky přednášel s tím, že v novém školním roce látku neopakoval, ale vždy dále pokračoval. V roce 1921 tak zahájil hygienou ovzduší a v pozdějších letech navázal hygienou půdy, vody, bydlení, osvětlení a těsně před válkou odstraňováním odpadních vod. Stále tak ještě nebyl hotov, v plánu měl ještě kapitoly Podnebí, Oděv, Výživa, Infekční nemoci a Práce, což však vlivem válečných událostí již nemohl dokončit. Měl vynikající paměť, přednášel zásadně spatra a to tak systematicky, že stenogramy jeho přednášek, které soustavně pořizoval jeden z demonstrátorů, mohly být po malých úpravách tištěny jako učební archy. I při tehdejších plných posluchárnách (kolem 250 studentů) si poměrně dobře pamatoval mnohé studenty a při zkouškách je překvapoval sdělením, jak často přibližně na přednášky chodili a v kterém místě posluchárny sedávali. Na bázi vydávaných přednáškových záznamů pak prof. Roček sepsal a v pěti dílech postupně vydal novou, podrobnou a na svou dobu velmi moderní učebnici, která na dlouhou dobu představovala v hygieně nejvýznamnější český souborný výklad oboru (6). Vydané díly čítaly celkem na 1100 stran, byly bohatě ilustrovány. Tak podrobný výklad oboru nebyl u nás později již nikdy publikován.

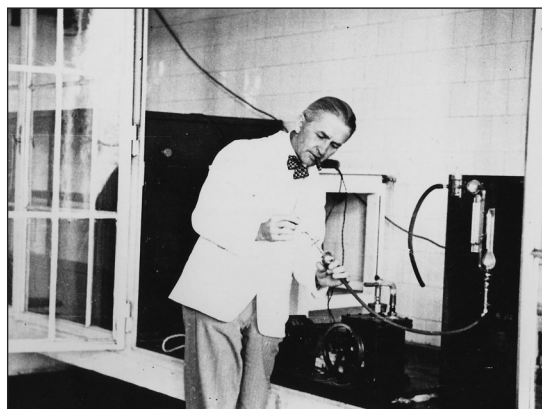
Jako examinátor byl prof. Roček velmi náročný a přísný, zejména zpočátku svého působení.

V oblasti vědy byl profesor Roček především znalcem bakteriologie a sérologie, prováděl soustavná sérologická vyšetření a výzkumy (7). V oblasti hygieny byl pře-

devším expertem v oboru hygieny vody a v tomto směru do značné míry orientoval i práci ústavu (8, 9). Mnoho času trávil v ústavní hydrologické laboratoři, kde zaváděl nové metody a konstruoval nové vyšetřovací soupravy (obr. 2). Známa byla jeho rozsáhlá studie „O čistotu povrchových vod Svitava a Svratka“ (10), vydaná ve sbírce spisů lékařské fakulty MU. Byla vysoce hodnocena jakožto důležitý podklad v rámci příprav výstavby brněnské čistící stanice odpadních vod. Hydrologické práce prof. Ročka měly i zahraniční ohlasy. Seznam jeho zahraničních publikací nemáme bohužel k dispozici. Mezinárodní renomé prof. Ročka se potvrdilo mj. i pozváním Rockefellerovy nadace k tříměsíčnímu studijnímu pobytu v USA, který absolvoval (včetně Kanady) v srpnu až říjnu 1932. Odborný záběr měl profesor Roček ovšem ještě širší, studoval i problémy výživy dětí a úlohy mléka a mléčných výrobků ve stravě (11, 12), některé otázky hygieny práce (13), tělesné výchovy a sportu (14, 15), lázeňství (16, 17), rekreace (18) aj. Výsledky i z těchto oblastí hojně přednášel a publikoval. V evropském měřítku působil i jako člen Mezinárodního komitétu pro průmyslovou hygienu při Mezinárodním úřadu práce v Ženevě.

Vychoval řadu vynikajících žáků, patřili k nim např. budoucí přednosta ústavu hygieny v Plzni doc. František Vaníček, v Hradci Králové prof. Josef Liškutín a další. V posledním období u něj pracoval i dr. Karel Symon, pozdější profesor a ředitel Ústavu hygieny SZÚ v Praze.

Roček velmi pozorně sledoval moderní literaturu, nejen z hygieny, ale i jiných oborů. Již v roce 1929, kdy se o tom ještě příliš nemluvalo, např. v diskusi upozorňuje na rostoucí incidenci zhoubných nádorů a nemocí kardiovaskulárních a předjímá tak relativně vzdálenou bu-

Obr. 2: Prof. Roček v hydrologické laboratoři hygienického ústavu LF.

Obr. 3: Chvilé odpočinku při odběrech vzorků pitné vody v terénu.

doucnost hlavních problémů veřejného zdravotnictví. Hygienu jako obor definuje, včetně aspektů fyziologických (19), podstatně moderněji než bylo zvykem později, v druhé polovině minulého století, kdy převládlo téměř výlučné zaměření na faktory životního prostředí.

Rozsáhlá byla i angažovanost profesora Ročka v práci pro terén. Zdaleka se neomezoval jen na činnost laboratorní a úzce výzkumnou. Spolu se svými pracovníky se vydával do terénu k řešení praktických problémů veřejného zdraví: pátrání po zdrojích břišního tyfu na Moravě a ve Slezsku, sledování výskytu průmyslových nemocí a jejich potlačování aj. K terénním šetřením sociálně hygienickým přibíral i studenty a rozšiřoval tak jejich praktickou výuku. Výsledky pak uveřejňoval. Jako příklad lze uvést jeho publikaci o takto pojeté studii ve zlínském okrese (20).

Jako expert se podílel na bezpočtu řešení vodního zásobování. Nespoléhal jen na dodané vzorky vody, často se osobně účastnil i odběru (obr. 3). Na obrázku je zachována chvíle odpočinku, zřejmě při odběru studniční pitné vody, jak ukazují odběrové láhve v pravém dolním rohu.

Jako expert se podílel na přípravách či asanačních pracích nejvýznamnějších vodních zařízení: navrhl asanaci březovského vodovodu (pro zásobování města Brna), modernizaci brněnské vodárny, angažoval se na přípravách stavby brněnské Kníničské přehrady, na budování lázní v Zábrdovicích aj., a své expertízy a návrhy vesměs publikoval (např. 21, 22).

Na jeho popud byla zřízena chlorovací stanice odpadních vod v Rajhradě, jakožto předstupeň budoucí brněnské čisticí stanice odpadních vod. Expertní a konzultační služby konal i pro četné mimobrněnské vodárny: v Přerově, Tišnově, Boskovicích, Pardubicích, Rajeckých Teplicích, Žilině, Popradu aj.

Řešil též naléhavé problémy nemocničních ústavů, závodů potravinářské výroby, průmyslových podniků a dalších institucí, které se na něho obracely jako na experta.

Ke zlepšení dětské výživy navrhl a prosadil výrobu přednostního mléka ve stáji v Chrlicích.

Zasahoval i do regulačního plánu města Brna, kde usiloval o to, aby Brno zůstalo zahradním městem, což se bohužel nepodařilo. V posledních předválečných letech 1937–1938 se významně zasloužil o asanaci lázní Luhačovice, kde hrozilo uzavření z důvodů kontaminace léčivých pramenů salmonelou břišního tyfu.

Ve spolupráci se zdravotním oddělením zemské správy politické a zemskou školní radou vyšetřoval poměry výživy lidu v jednotlivých okresech a městech moravských. Práce byla koncipována jako podklad pro návrh reformy výživy obyvatelstva.

V posledních předválečných letech se Roček s energií sobě vlastní orientuje na nová hrozící zdravotní rizika z chemických bojových látek, jejichž případné zneužití budí v lidech po hrozných zkušenostech z první světové války silné obavy. Zpočátku jen v ústavu, později i s výrobcem – Chemou Lutín řeší konstrukci a zdokonalování plynových masek (23, 24), ustavuje Lékařský pracovní sbor této firmy, rozvíjí i způsoby detekce a asanace bojových chemických látek, úkoly zdravotní služby (25), organizuje školení a výcvik pracovníků CPO (tehdejší Civilní protiletectvé ochrany). V přednáškách i publikacích vyzývá k zahájení odborných a organizačních

příprav k obraně (26), polemizuje se zákonem o civilní protiletectvé ochraně (CPO) a podrobně rozvádí účinné organizační schéma a úkoly příprav na ochranu obyvatelstva v případné budoucí válce (27). Stává se významným činitelem v CPO.

To všechno nevyčerpává Ročkovu pracovní kapacitu. Kromě uvedeného věnoval mnoho času, energie a iniciativy zdravotní výchově obyvatelstva, již přisuzuje zásadní význam v otázkách ochrany národního zdraví. Sepsal dlouhou řadu osvětových textů, mezi nimi již v roce 1924 stostránkový spisek „Lidová zdravotněděl (28). Pořádal přednášky a písemné materiály pro veřejnost, např. o zdravém způsobu života (29), zdravotněděl (30), spánku (31), bydlení (32, 33), o práci a povolání (34), prevenci chřipky (35) aj. Rozsáhlý text připravil i k problémům alkoholismu (36). Absolvoval série přednášek v brněnském rozhlase, organizoval výstavy o ochraně zdraví v Brně i dalších moravských městech. Ceněny byly také jeho osobní kurzy přednášek pro zaměstnance Dělnické pekárny a cukrárny v Brně.

V roce 1926 zorganizoval velkou Výstavu zdraví na brněnském Sokolském stadionu.

Usiloval o vybudování Hygienického muzea v Brně, které mělo po vzoru známého hygienického muzea drážďanského pomoci šířit ve veřejnosti znalosti o lidském těle, jeho potřebách a o zásadách zdravého životního prostředí a způsobu života. Základy takového muzea představil veřejnosti zvláštní expozicí na slavné Výstavě soudobé kultury v Brně v roce 1928, v hlavním pavilonu tehdy nově vybudovaného brněnského výstaviště. V roce 1929 dostal od města Brna k dispozici jeden pavilon na novém výstavišti, kde v roce 1929 uspořádal velkou výstavu Moderní ženy.

K podpoře uvedené vize založil prof. Roček s dalšími fakultními a veřejnými činiteli v roce 1927 Společnost moravského hygienického muzea (MHM). Ke slavnostní ustavující schůzi zaslalo pozdravné projevy 6 ministrů a další významní činitelé. Promluvil dr. K. Driml, odborný rada v ministerstvu veřejného zdravotnictví, děkan lékařské fakulty prof. Trýb a další řečníci z různých institucí (37). Byl ustaven vědecký odbor Společnosti MHM (předseda prof. Roček), který založil „Hygienickou společnost moravskou“. Ta se stala důležitou složkou moravského kulturního života. Náplní Společnosti bylo soustavně sledovat rozvoj vědecké hygieny a řešit debatním způsobem aktuální teoretické i praktické problémy. Vědecký odbor Společnosti konal pod vedením profesora Ročka jednou měsíčně pravidelné odborné schůze. Na programu byla vždy přednáška z nejširšího oboru hygieny osobní, veřejné a sociální, k přednášení byli zváni odborníci z celého státu. Zainteresována byla celá lékařská fakulta, často přednášeli i přednostové některých klinik. Následovala vždy debata. Účast bývala značná, a to nejen lékařů, ale i jiných pracovníků zdravotních a sociálních, učitelů a kulturních pracovníků. V březnu 1928 referovala např. zakládající členka MHM, předsedkyně ČSČK, dr. Alice Masaryková, na téma „Usilí o mezinárodní koncentraci práce sociálně zdravotní“, za účasti 360 přítomných. Podrobné zprávy o jednáních publikovala Společnost ve svém časopise, který vznikl hned po ustavující valné schůzi. Ze skrovného počátku, jako „Věstník moravského hygienického musea“ za rok 1928, rozvinul se druhý ročník v časopis obšírnější: „Hygienu osobní, veřejnou, sociál-

ní“ (s podtitulem Věstník moravského hygienického muzea). Vycházel až do roku 1939, kdy další vydávání znemožnily nastupující válečné události. Časopis se setkal se zájmem velmi širokého okruhu odběratelů a patřil k nejrozšířenějším odborným časopisům v republice. Byl v tehdejší ČSR také jediným vědeckým časopisem speciálně zaměřeným na hygienu a prevenci. Prof. Roček v něm zcela pravidelně, téměř v každém čísle, publikoval, často s orientací na nové zdravotní problémy.

Společnost moravského hygienického muzea pořádala zdravotně výchovné výstavy po celém území tehdejší ČSR. Např. i ve Spišské Nové Vsi s tematikou trachom, tyf břišní, záškrt, výroba léčivých sér, hygiena pitné vody, závady potoků, boj proti mouchám, nebezpečí hmyzu, hygiena mléka, výživa, péče o kojence, zubní péče, hygiena a choroby očí, tělesná výchova, lyžaření, státní lázně.

Významný úkol spatřovala Společnost v širokém rozvíjení přednáškové činnosti, zejména okresních a obvodních lékařů. Nabízela k tomu série didaktických nástěnných obrazů a diapositivů. Do února 1930 půjčila 8 diapositivních sérií celkem 80krát. Deklarovaným cílem bylo orientovat zdravotní výchovu směrem k prostému lidu a přitom přísně střežit vědeckou úroveň. V propůjčeném výstavním pavilonu, který nemohl pro účely muzea celoročně sloužit, protože neměl topení, byly pořádány obměňované speciální výstavy z nejdůležitějších oborů, např. výživy, bydlení, školní hygieny a pohlavní výchovy. V této podobě, zatím bez stálé budovy, bylo Hygienické muzeum v květnu 1930 symbolicky otevřeno za účasti starosty Brna K. Tomeše a sekčního šéfa ministerstva veřejného zdravotnictví A. Kolínského. V dubnu 1931 Společnost MHM otevřela druhý výstavní pavilon na výstavišti s instalovanou expozicí „Zdravé bydlení“. Duší, iniciátorem a významným realizátorem všech těchto širokých společenských aktivit byl profesor Roček.

Válka bohužel podstatnou část Ročkova odborného a veřejného usilování ukončila, mj. též anulovala záměr vybudování Hygienického muzea. Po vyřazení profesora Ročka z odborných a veřejných aktivit se později již nikdo další k této myšlence nepřihlásil.

Rozsáhlá byla i veřejná činnost profesora Ročka. Stal se výraznou osobností fakulty a respektovaným členem profesorského sboru. Ve školním roce 1928–1929 byl děkanem LF MU, v následujícím roce proděkanem. Od roku 1930 převzal (po smrti prof. Hamzy) i prozatímní vedení ústavu pro sociální lékařství, k oboru též publikoval (38, 39). Rozsáhle se angažoval i v centrálních institucích, významným způsobem např. zasahoval do koncepce činnosti a rozvoje Státního zdravotního ústavu v Praze. Byl velmi aktivním referentem Ředitelského poradního sboru SZÚ, pro nějž připravoval rozsáhlé analytické materiály a navrhoval organizační změny. V roce 1929 připravil např. pro poradní Komitétu pro záležitosti Státního zdravotního ústavu při Ministerstvu veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy obšírný elaborát, v němž argumentuje pro posílení úlohy epidemiologie vytvořením samostatné laboratoře. Zejména později, po smrti Kučerové a Feuerabendové, byl díky své energii a vysoké angažovanosti v uvedené funkci a jako redaktor vydávaných spisů (Travaux) hybnou silou SZÚ.

Usiloval o vybudování vysoké školy pro veřejné zdravotnictví, bohužel bezúspěšně.

Pokud jde o osobní vlastnosti, je prof. Roček ve vzpomínkách současníků i v písemných materiálech charakterizován jako člověk velmi nadaný, nesmírně pracovitý, houževnatý, činorodý, iniciativní, výborný organizátor („byl hybnou pákou všeho“). Jako muž mimořádných vlastností: veliké vzdělání, široké zájmy, duch bystrý v analýze i syntéze, překypující energie, pracovní dovednost a zručnost, iniciativa, plánovitá vytrvalost. „Patří k lidem, kteří roztácejí kolečka. Okolo nich je ostrý pohon“ (40). Byl respektován a uznáván jako vynikající znalec nejen hygieny, ale i mnoha oblastí klinické medicíny.

Sám po celá léta působení na fakultě dodržoval pevný a neměnný denní režim: v ústavu 7–13 hod., 17–20 hod. V odpolední přestávce odpočíval (i spal), denně cvičil na housle a na klavír.

U spolupracovníků si dovedl zjednat respekt. Jako šéf byl k zaměstnancům nepřístupný a přísný, někdy zbytečně tvrdý. Vyžadoval přesné plnění povinností, dodržování pracovní doby, poměrně ostře reagoval na každý i malý poklesek, vcelku však byl dobrý a nikomu vědomě neublížil. Tvrdé jednání s podřízenými mu později uškodilo.

Jinou problematickou vlastností prof. Ročka, který si byl vědom své suverenity na poli vědeckém, bylo, že z vědomí určité nadřazenosti se stal pánovitým, ke spolupracovníkům a kolegům i jízlivým. V odborných diskusích byl neobyčejně bystrý a pohotový, britký polemik, vesměs drtil své protivníky a často přitom nešetřil sarkasmem a ironií. A to se nezapomíná. Nadělal si tak mnoho osobních nepřátel a to se mu po válce vymstilo.

Ve vzpomínkách spolupracovníků byl profesor Roček líčen i jako člověk všestranně nadaný, výborný malíř, znamenitý hráč na housle a na klavír, a dokonce jako amatérský hudební skladatel. Složil skladbu „Les“ pro velký smyčcový orchestr a ta byla úspěšně prováděna luhačovickým lázeňským orchestrem.

Pro své odborné plány a vize dovedl zainteresovat zástupce jiných pracovišť, fakultních i univerzitních, a také veřejné činitele ve vedení města a státu a získávat tak vlivné spojení a spolupracovníky.

Válečné události ohrožily profesora Ročka již v samotném začátku. Nedlouho po záboru pohraničí, v březnu 1939, podali němečtí lékaři na tehdejší ještě české ministerstvo školství udání pro jeho údajně nežádoucí vlivy na charakter studentů a zejména za urážky německého národa, se žádostí o energický zákrok a hrozbou řešení i u německých úřadů. Udání později zapadlo a po Mnichově naštěstí nebylo opakováno.

Válečné osudy těžce poškodily závěr Ročkovy kariéry. Němci vedená protektorátní správa potřebovala zajistit na Moravě dohled na otázky veřejného zdraví a zejména terénní činnost protiepidemickou, a poněvadž k tomu neměla vlastní instituci, ponechala po zavření vysokých škol v roce 1939 hygienický ústav v činnosti pod názvem „Ústav pro veřejnou zdravotní službu“. Existence ústavu byla dlouho nejistá, až v r. 1943 byl přijat do rámce Zdravotního ústavu v Praze jako jeho pobočka. S tímto zaměřením pak bývalý fakultní ústav i po zrušení českých vysokých škol dále pracoval bez přerušení po celou válku ve stejných prostorách a ve stejném personálním obsazení, v podstatě pro ochranu zdraví moravského obyvatelstva. Kromě toho byl profesor Roček jako prvotřídní odborník na Civilní protiletdeckou ochranu zařazen do analogicky orientované organizace němec-

ké (tzv. Luftschutz). V těchto směrech se angažoval, školil český personál a v této těžké době částečně i uhybal německému nátlaku, přednášel i německy, objevoval se v „luftšusácké“ uniformě (sám později doložil, že pod vlivem hrubého nátlaku a výhrůžek) atd.

Tyto okolnosti pak na něj tvrdě dopadly se skončením války. V době, kdy po zavření vysokých škol zanikly kliniky a ústavy, jejich zařízení bylo z velké části poztráceno nebo rozkradeno a část učitelů odvečena do koncentračních táborů, v nichž někteří byli umučeni, bylo kompletní zachování hygienického ústavu při spolupráci s německou správou mnohými přijímáno automaticky jako kolaborace. Odmítavý postoj některých lidí na fakultě k prof. Ročkovi byl vystupňován i určitou závistí, když prof. Roček byl ihned po osvobození, 29. 4. 1945, kontaktován jako jediný Čech Rudou armádou a vyzván ke spolupráci na zabezpečování zdravotních podmínek ve městě, mj. s úkolem, aby brněnskému obyvatelstvu z rozhlasového vozu tlumočil pokyny, upravující život v osvobozeném Brně, zejména z hlediska zdravotních opatření. Promptně následovalo několik udání a zásah Zemského národního výboru: obvinění z kolaborantství, zákaz odborné činnosti a zákaz přístupu na fakultu. Prof. Roček byl v této souvislosti též internován na Kounicových kolejích, ale zakrátko propuštěn na zásah ruského velitele města, gen. Šereševského. Přestože profesorský sbor s odůvodněním, že řada profesorů prof. Ročka za kolaboranta nepovažuje, žádal rychlé dořešení případu, poněvadž prof. Ročka nutně potřeboval, zákaz trval a k žádnému řešení dlouho nedocházelo.

Teprve v červnu 1945, kdy byla na základě směrnic Ústřední rady odborů ustavena na LF Závodní rada, byl jí uložen úkol vést ve věci prof. Ročka disciplinární řízení. Měla 9 členů, 4 profesory a 5 laborantů a zřízenců. Shodou okolností z profesorů byli prof. Hora a z části i prof. Herčík proti Ročkovi osobně zaujati a mezi laboranty někteří využívali příležitost mstít se bývalému šéfovi za tvrdé jednání. Nezastavili se ani před vyhlášenými obviněními.

Závodní rada jako zcela nový orgán neměla žádnou tradici ani zkušenosti, nejasnosti byly i v otázkách úkolů a kompetencí, neboť směrnice byly neúplné a v některých směrech si vzájemně odporovaly. Závodní rada shromáždila různá udání, sestavila vyšetřovací komisi, ta sepsala rozsáhlé obvinění, rozdělené do 42 bodů, zčásti vysloveně malicherných, zčásti, jak se nakonec ukázalo, různě překroucených, nadsazených i vyloženě nepravdivých. Týkala se především činnosti prof. Ročka v Luftschutzu, kde podle obvinění měl horlivě s Němci spolupracovat, přátelit se s nimi, zkoušet české studenty německy, vyžadovat od podřízených nacistický pozdrav zdviženou pravicí, projevovat nápadnou informovanost o záměrech gestapa apod.

Až 31. července 1945 byl prof. Roček předvolán před vyšetřující komisí (jen jednou) a seznámen s obviněními. Odmítl je, bránil se ústně a vyžádal si též možnost odpovédět písemně, což mu bylo povoleno a on svoji obhajobu odevzdal. Z textu obvinění a jeho věcných odpovědí je zřejmé, že se celkem přesvědčivě obhájil. Přesto se však Závodní rada usnesla o provinění prof. Ročka a jednomyslně doporučila ministerstvu školství, aby byl dán na trvalý odpočinek, bylo mu zakázáno užívat titul univerzitního profesora a profesora vůbec. Připouštěla však možnost povolení odborné činnosti mimouniver-

zitní. Tyto závěry spolu s rozsáhlým obžalovacím materiálem postoupila Zemskému národnímu výboru a ten jej poslal na Ministerstvo školství. Ministerstvo školství materiál odmítlo jako nepřislušný, protože prof. Roček byl stále ještě zaměstnancem pobočky Státního zdravotnického ústavu. Tato otázka byla definitivně vyřešena až po půlročním zdržení, 6. března 1946 rozhodnutím, že je zaměstnancem školským.

Průtahy vznikaly i z jiných důvodů. Nastaly četné procedurální nejasnosti, které disciplinární řešení nadále odkládaly. Nebylo jasné, který stupeň státní správy je kompetentní ke konečnému rozhodnutí. Zdálo se, že se situace uklidní zřízením univerzitních disciplinárních komisí, k němuž došlo po vydání dekretu prezidenta republiky v srpnu 1945. Nový rušivý tón vznikl ze strany Národního výboru (prof. Kroha) s přetrvávající snahou o dohled nad vysokými školami. Dalším dekretem prezidenta byly v říjnu zřízeny očištné komise pro veřejné zaměstnance při Národních výborech (NV), z toho v Praze a v Brně při Zemských NV. Disciplinární komise univerzit musely postoupit projednávané případy příslušným očištným komisím, v případě MU komisi ZNV. Materiály tam měly být předány, což se však setkávalo s nevolí univerzity jako narušení tradiční univerzitní autonomie. Podklady byly tak dodávány jen neochotně a velmi liknavě a řešení se zdálo být v nedohlednu. A když pak ani v polovině roku 1946, tedy rok a čtvrt od konce války, nebyl k dispozici žádný závěr, proti němuž by bylo možno se odvolat, profesor Roček, nuceně izolovaný, ukřivděný, zhrzený a opuštěný se 27. 7. 1946 obrátil na zemskou policejní správu v Brně se žádostí o nezávislé prošetření jeho případu. To bylo zahájeno a hned v počátcích, při místopřísežném vyšetřování svědků, se ukazovalo, že obvinění bylo nespravedlivé, zaujaté a z velké části nepravdivé. Svědkové naopak přinášeli fakta o tom, že profesor Roček se některým kritizovaným formám jednání (německé zkoušení, nošení uniformy aj.) podvoloval jen neochotně a na opakovaný nátlak, a nadále se jim podle možností vyhýbal. Svědkové, kteří vesměs prof. Ročka za války zblízka znali, nezávisle a shodně uváděli řadu věcí pozitivních (opakovaně s nimi probíral novinky ze západního rozhlasu, přestože tento poslech byl za války trestán smrtí, podporoval rodiny, jejichž živitelé byli v koncentračním táboře atp.). Svědci také shodně potvrzovali, že jejich dřívější výsledky před komisí Závodní rady LF byly silně zaujaté, neustále byli vybízeni k potvrzování skutečností k tíži obviněného, zatímco příznivé výroky byly odmítány („to sem nepatří“) a nezapisovány.

Policejním vyšetřováním se začala situace zřetelně obracet ve prospěch prof. Ročka, který však dne 30. 8. 1946 „po krátké nemoci“ zemřel (pohřben v obci Dolní Rožeh, okres Pardubice). Šetření však na žádost Ročkovy manželky i poté pokračovalo, i nadále ve směru k očištění památky prof. Ročka. Pokračovala příznivá svědectví o prof. Ročkovi v době války, mj. také od prof. Wagnera z ústavu lékařské chemie. Také autoři původních udání v nových vyjádřeních svá tehdejší tvrzení oslabovali, různě se omlouvali a vymlouvali.

Velmi výrazným zastáncem prof. Ročka byl vynikající brněnský pediatr prof. Teyschl, pozdější akademik, osobnost na fakultě velmi respektovaná. Ve zprávě děkanovi fakulty ze dne 1. 11. 1946 vyzdvihuje profesora Ročka jako vynikajícího odborníka a uvádí, že byl za prv-

ní republiky jedním z nejexponovanějších činitelů CPO. Němci tuto organizaci převzali a přinutili ho pokračovat. Prof. Roček vedl Luftschutz ve prospěch občanstva Brna s tím, že jde o jedinou polovojenskou organizaci, která by v případě převratu mohla být k dispozici úředním činitelům. O tom několikrát mluvili spolu, i s prof. Wagnerem. Kryl české lidi před pracovním nasazením. Prof. Roček se snažil zachovat fakultní ústavy tím, že by je včlenil do Zdravotního ústavu. V mezích možností mnoho z inventáře LF zachránil. Ve styku s Němci si prof. Roček nikdy nezadal. Politicky uvažoval jako každý Čech. Jeho odstranění z fakulty v r. 1945 stálo podle prof. Teyschla zbytečné životy, lépe by zvládl poválečné epidemie břišního tyfu, úplavice a střevních katarů.

V jiném textu prof. Teyschl chválí prof. Ročka za statečné jednání v době těžkého bombardování Brna, kdy většina lékařů utekla a jen někteří s krajním vypětím pečovali se značně omezeným vybavením a bez dodávky elektrické energie o raněné. Na organizaci této činnosti se prof. Roček velmi účinně podílel. Dále prof. Teyschl mj. doslova píše: „A nyní zbabělé krysy, když je bezpečno, přicházejí a udávají, vyšetřují a odsuzují. K rozhodování se ve velkém počtu dostávají lidé, kteří žádnou poctivou a hodnotnou práci neudělali a pravděpodobně ji ani v budoucnosti neudělají.“

Závěr byl Zemskou úřadovnou Státní tajné policie formulován 25. dubna 1947 ve spise „Výsledek zdejšího šetření o chování se za okupace zesnulého prof. dr. Josefa Ročka“, kde je mj. uvedeno, že za okupace jeho činnost nepřesahovala meze průměrného plnění nařízeného výkonu, vyšetřování v ZR LF nebylo prováděno objektivně, obvinění byla malicherná a osobního rázu, že příčinou odstranění prof. Ročka byla osobní zaujatost jeho spolupracovníků. Dále se tam konstatuje, že jeho předčasnou smrtí ztratila česká věda vynikajícího odborníka, kterého v dohledné době nebude s to nahradit.

Tento závěr však zapadl v archivech a písemnostech a v povědomí méně informovaných sektorů fakultní veřejnosti přetrvávalo jakési neurčité stigma potrestaného kolaboranta. K jeho případu se pak desítky let nikdo nevracel, při různých příležitostech spojených s připomínáním fakultní historie nebýval mezi zakladateli fakulty jmenován. Teprve v roce 1996 vyšlo v časopise Universitas (MU Brno) kritické hodnocení průběhu poválečné zaměstnanecké očisty na univerzitě, kde je případ prof. Ročka objektivně popsán jako doklad, že zaměstnanec-ká očista postihla i osoby nevinné, nebo jejichž vina byla problematická a výše trestu neúměrná (41).

Jsem jedním z posledních pamětníků lidí, kteří prof. Ročka dobře znali, a s nimiž jsem o něm opakovaně a podrobně hovořil. Jeho osobnost mě zaujala natolik, že jsem studoval i jeho publikace a archivní spisy, které se o něm zachovaly. Vydávám o něm toto svědectví, protože jsem přesvědčen, že má v historii našeho oboru mimořádně významné místo a neměl by být odbornou veřejností nadále opomíjen.

V citované literatuře uvádím pro úsporu místa jen velmi úzký výběr z jeho rozsáhlé publikační činnosti. Její úplný výčet není bohužel dostupný.

LITERATURA

1. Roček J. O narkose na podkladě srovnávacích výzkumů na larvách anur. In: Panýrek D, editor. Věstník IV. sjezdu českých přírodopysců a lékařů v Praze; konaný 6.-10. června 1908. Praha: IV. sjezd českých přírodopysců a lékařů; 1908. s. 307.
2. Roček J. O vlivu teploty na činnost dýchacího ústředí u larev vážky. In: Panýrek D, editor. Věstník IV. sjezdu českých přírodopysců a lékařů v Praze; konaný 6.-10. června 1908. Praha: IV. sjezd českých přírodopysců a lékařů; 1908. s. 315-6.
3. Roček J. O vlivu kurare na sekreci kožních žláz. In: Panýrek D, editor. Věstník IV. sjezdu českých přírodopysců a lékařů v Praze; konaný 6.-10. června 1908. Praha: IV. sjezd českých přírodopysců a lékařů; 1908. s. 317-8.
4. Roček J. Příspěvek k poznání tvorby precipitinů v těle zvířecím. Rozpravy České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění. Třída II, (Mathematicko-přírodnická). 1914;23(2):1-13.
5. Roček J. Streptothrix urethritidis, aetioologické agens chronických onemocnění traktu urogenitálního. Čas Lék Česk. 1920;59:306-9, 327-30.
6. Roček J. Hygiena obecná. Brno: Moravské hygienické museum; 1933-1939.
7. Roček J. Bakteriologie a serologie tuberkulosity, gonorrhoei a syfilis. Brno: Kurs pro výcvik lékařů v sociální péči zdravotnictví; 1923.
8. Roček J. Hygienické zásady při posuzování vody a zařízení zásobovacích. Hygiena. 1934;7(10):237-45.
9. Roček J. O čištění odpadových vod městských. Hygiena. 1933;6(7-8):157-66.
10. Roček J. O čistotu povrchových vod: hygienické studie na řece Svitavě a Svratce. Spisy lékařské fakulty Masarykovy university v Brně, sv. 11/6. Brno: Lékařská fakulta Masarykovy university; 1931. (Česky, francouzsky.)
11. Roček J. Zdravotní kontrola mléka. Hygiena. 1931;4(4):122-6.
12. Roček J. Význam mléka a mléčných výrobků pro šíření se tyfu střevního. Hygiena. 1929;2(8):364-75.
13. Roček J. Hygiena práce. Hygiena. 1937;10(4-6):81-95.
14. Roček J. Tělesná výchova. Hygiena. 1933;6(9-10):205-28.
15. Roček J. Hygiena a sport. Hygiena. 1934;7(4-5):87-93.
16. Roček J. Léčivé účinky přírodních minerálních vod. In: Roček J, editor. O lázních a lázeňském léčení: úvahy lékařů. Brno: Svaz českomoravských lázní a přírodních minerálních zřídél; 1940. s. 5-12.
17. Roček J. Česko-slovenské lázně a minerální zřídla. Hygiena. 1938;11(7-10):137-63.
18. Roček J. Zdravotní úvahy o letních bytech. Hygiena. 1930;3:122-5, 162-5, 195-8.
19. Roček J. Život a hygiena. Hygiena. 1929;2(1):1-15.
20. Roček J. Zdravotní vyšetřování v okrese zlínském současně jako pokus o praktický výcvik studentů. Čas Lék Česk. 1927;66(47-48):1805-13.
21. Roček J. Zdravotní význam Kníničské přehrady. Hygiena. 1931;4(6):176-81.
22. Roček J. Nové brněnské lázně v Zábřovicích. Hygiena. 1932;5(6):149-57.
23. Roček J. Stanovení kyslíčniku uhlíčitého ve škodlivém prostoru plynových masek. Hygiena. 1938;11(7-10):164-70.
24. Roček J. Dýchací a inhalační přístroje. Příručky pro výcvik CPO, sv. 15. Olomouc-Lutín: Škola protiletectké ochrany; 1938.
25. Roček J. Úkoly lékařů v obraně obyvatelstva. Hygiena. 1936;9(1-3):1-20.
26. Roček J. Zdravotní a sociální péči na obranu státu. Hygiena. 1938;11(4-6):99-118.
27. Roček J. Organizace zdravotní služby civilní protiletectké ochrany. Příručky pro výcvik CPO, sv. 9/10. Brno: J. Roček; 1936.
28. Roček J. Lidová zdravotní péče. Kniha pro každého: sbírka spisů poučných; roč. II, sv. 4. Praha: Státní nakladatelství; 1924.
29. Roček J. Zdravý způsob života. Hygiena. 1932;5(5):130-8.
30. Roček J. Význam zdravotní péče. Hygiena. 1933;6(1):10-4.
31. Roček J. O spánku. Hygiena. 1929;2:192-7, 248-53.

32. Roček J. Zdravé bydlení. *Hygiena*. 1929;2:340-4, 401-6, 434-9.
33. Roček J. V čem se zapomíná na dítě při stavbě domu a zařizování příbytku. *Hygiena*. 1939;12(1):41-3.
34. Roček J. Práce a povolání. *Hygiena*. 1931;4(5):154-7.
35. Roček J. Do boje proti nepříteli – chřipce. *Hygiena*. 1929;2(1):37-40.
36. Roček J. Alkoholismus. *Hygiena*. 1935;8:56-63, 86-91, 143-57. 1938;11(7-10):181-4.
37. Zápis ustavující schůze Společnosti moravského hygienického musea v Brně. *Hygiena*. 1928;1(1):10-4.
38. Roček J. Obrana zdraví našeho lidu. *Hygiena*. 1935;8(10):177-86.
39. Roček J. Sociální lékařství a sociální pojištění. *Hygiena*. 1939;12(1):9-14.
40. Zprávy. *Čas Lék Česk*. 1937;76(42):1766.
41. Pulec J, Kalendovská J. Poválečná zaměstnanecká očista na Masarykově univerzitě. *Universitas: revue Masarykovy univerzity v Brně*. 1996;29(2):38-45.

Došlo do redakce: 15. 3. 2016

Přijato k tisku: 14. 6. 2016

*Prof. MUDr. Jaroslav Kotulán, CSc.
emeritní profesor lékařské fakulty Masarykovy univerzity
Ústav ochrany a podpory zdraví LF MU
Kamenice 5
625 00 Brno
Česká republika
E-mail: kotulan@med.muni.cz*